ПУБЛІКАЦІЇ

Маловідомий міжнародний етнологічний проект початку XX століття: співпраця Катерини Грушевської з Лондонським антропологічним інститутом

Ярина СТАВИЦЬКА

Цього року минає 90 літ від того часу, коли розпочалася співпраця Історично-культурної комісії Всеукраїнської академії наук (ВУАН) і Лондонського антропологічного інституту, що передбачала нагромадження українського фольклорного матеріалу для порівняльного дослідження снотлумачень. За дорученням згаданого Інституту К. Грушевська (1900–1943) розробила відповідну програму й опублікувала її 1925 р. в кн. 1–2 наукового двохмісячника українознавства "Україна". У вступному слові до цієї програми авторка пояснює, чим зумовлений значний дослідницький інтерес до снотлумачної народної творчості: "Новітня етнологічна наука звернула велику увагу на народні пояснення снів і на психологічні підстави утворення сього роду фолькльору. В зв'язку з здобутками психологічних дослідів з'являється питання про те, як оцінюються сонні видіння народьною ідеологією"[1] [1, с. 237]. Очевидним є те, що такими "психологічними підвалинами" були праці основоположника психоаналізу З. Фройда, який запропонував своєрідну теорію тлумачення снів. Однак за кілька років до її появи стала відома й концепція російського релігійного філософа П. Флоренського ("Іконостас", 1895), що скеровувала увагу дослідників на тлумачення символізму сновидінь.

На думку упорядника книги З. Фрейда "Тлумачення сновидінь" Б. Херсонського, саме проблема символіки й стала "містком" між різними психоаналітичними теоріями, а ще один комплекс проблем пов'язаний зі спільними елементами в символіці сновидінь та міфів [6, с. 18]. Теорія несвідомого З. Фройда стимулювала дослідження архаїчних міфологій, завдяки якій, за М. Еліаде, учені отримали свободу герменевтичного дослідження символів, адже З. Фройд стверджував, що "образи й символи містять "повідомлення" навіть тоді, коли індивідуум цього не усвідомлює" [8, с. 42]. Однак поза зв'язком із психоаналітичними теоріями відомі представники еволюціонізму Е. Тейлор та Дж. Фрезер звернули увагу на подібність символів і ритуалів у різних культурно ізольованих народів: "Їхні роботи впритул підводять до думки про те, що "константна символіка" – не плід уяви психоаналітиків" [6, с. 18].

К. Грушевська, працюючи під керівництвом М. Грушевського у створеному у Відні Українському соціологічному інституті, опублікувала свою першу помітну працю "Примітивні оповідання (казки і байки Африки та Америки)", яка засвід-

[1] У публікованих листах і Програмі збережено орфографію та стилістичні особливості оригіналу.

чує її прихильність до еволюціонізму: "У вступній статті до цього збірника ("Розвій словесної творчості і примітивна проза") К. Грушевська писала, зокрема, про важливість застосування еволюційного методу дослідження при вивченні поетичної творчості…" [7, с. 76]. Авторка згадала й праці відомого німецького дослідника "психології народів" В. Вундта, який тлумачив міфологію як продукт психічної діяльності.

Зміст "Програми збирання матеріалів до українського народнього сонника", доцільність сформульованих у ній питань К. Грушевська активно обговорювала з В. Кравченком, який мав великий досвід укладання етнографічних і фольклористичних програм (їхнє листування тривало впродовж 1924–1928 років) [4; 5].

Із листа В. Кравченка до К. Грушевської від 26 вересня 1925 р. довідуємося про існування кількох варіантів програми для збирання матеріалів до народного сонника: один із них було надруковано в "Україні"[1], інший авторка надіслала в Житомир, заадресувавши В. Кравченку (вул. Карла Маркса, 101). Житомирський краєзнавець докладно проаналізував текст надісланої йому програми й висловив свої зауваження: "Маю Вам зробити таке зауваження що до випрацюваного Вами програму про "Сни". Справа в тому, що, на мою думку, зроблена така помилка: в журналі "Україна" за 1925 р., кн. 1–2, в 2-й частині. п. 12, Ваше запитання – "Чи існує такий погляд, що це душа виходить з тіла, ходить по світі, а потім вертається назад, коли людина прокидається". – Як-же робились окремі відбитки того-ж програму, то п. 12-й Ви перенесли на початок – так би мовити в "Передмову" – цим то й зроблена велика помилка й ось чому: коли те запитання стояло в кінці й яко запитання, то всяке думало, що треба ж на нього дати відповідь. Згідно цьому записувач в натурі відшукував на те запитання потрібну йому відповідь. Як же запитання, як таке, зникло, а попало в "Передмову", то ніхто на нього вже не звертає уваги… Дякуючи цьому часто ми втрачаємо надто дорогоцінний матеріал про те, як нарід уявляє собі сон взагалі, як то "душа" під час сну людини виходить з її тіла…" [2, арк. 37–38(зв.)]. У листі, датованому 27 червня 1925 р., дослідниця повідомила про особливості співпраці з Лондонським антропологічним інститутом: "Співробітництво з Антропологічним інститутом я ціню як зв'язок з міжнародною етнологією, бо таких зв'язків у нас ще мало, але я зовсім погоджуюсь з вами, що всю свою вартість український матеріал буде мати тільки тоді, коли його зробити науково в цілості і у нас-же на Україні. Але ся праця, яка вимагає часу й відваги. Тому я була б дуже вдячна, коли б разом матеріалами до сонника, які Ви обіцяєте, Ви часом подавали і Ваші спостереження; поради, безумовно, Ваші будуть у великій пригоді в цій все-ж таки новій справі.

Згідно з Вашим бажанням я вислала вчера бандеролею 15 пр. програми до сонника, 1 пр. Програми вип. 1" [3, арк. 14].

Листування із приводу матеріалів до народного сонника тривало і в 1926 р.: 15 травня К. Грушевська повідомила В. Кравченку про особливості опрацювання зібраних джерел: "Матеріали до сонника збираються і далі. Се виявилась дуже родюча нива і зараз ми одержували матеріали з ріжних шкіл, де робота проводилась дитячими гуртками. Так добре початої справи кидати не можна, але коли діждеться сей матеріал обробки – не знати, бо багато справ на черзі перед ними. Та й матеріалу з деяких частин України ще дуже мало" [3, арк. 32].

Цей масштабний етнологічний проект із відомих історичних причин так і не був завершений, але дослідницьке зацікавлення фольклорним снотлумаченням усе ж не згас і набуває щораз більшої актуальності у наші дні. Назвемо, для прикладу, фундаментальний багаторічний міжнародний проект із порівняльного вивчення єврейської й слов'янської культур, у рамках якого досліджують і такий важливий культурний концепт, як сон.

[1] Саме цей текст пропонуємо увазі читачів у додатку.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Грушевська К.* Програма збирання матеріялів до українського народнього сонника / К. Грушевська // Україна. – 1925. – Кн. 1–2. – С. 237–238.

2. Лист В. Кравченка до К. Грушевської // Архівні наукові фонди рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України [далі АНФРФ ІМФЕ НАНУ], ф. 15–4, од. зб. 513а.

3. Лист К. Грушевської до В. Кравченка // АНФРФ ІМФЕ НАНУ, ф. 15–4, од. зб. 300.

4. *Лобода Т.* Василь Кравченко. Громадська, наукова та просвітницька діяльність / Т. Лобода. – К. : Ін–т політологічних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 238 с.

5. *Скрипник Г. А.* Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Г. А. Скрипник. – К. : Наукова думка, 1989. – 304 с.

6. *Херсонский Б.* Зигмунд Фрейд. Автобиография бессознательного / Б. Херсонский // Фрейд З. Толкование сновидений / издание подготовил Б. Г. Херсонский. – К. : "Здоровье", 1991. – С. 5–24.

7. *Шевчук Т.* Листування Катерини Грушевської і Василя Кравченка з приводу дослідження українського народного епосу ("Дума про пригоду на морі Олексія Поповича") / Т. Шевчук // Народна творчість та етнографія. – 1996. – № 4. – С. 75–80.

8. *Элиаде М.* Ностальгия по истокам / М. Элиаде. – Москва : Ин–т общегуманитарных исследований, 2006. – 216 с.

* "Зрив" голосу на унісоні всередині і вкінці строфи.